

Kulturdepartementets priser for barne- og ungdomslitteratur utgitt i 2014

Tale ved juryleder Anne Schäffer under prisutdelingen 9. mars 2015

Kjære forfattere og illustratører, tegneserieskapere og oversettere, statssekretær og barnebokvenner.

Noen av fjorårets bøker er fremdeles til stede i et marked der de forhåpentligvis treffer på sine unge lesere. Det er allerede lenge siden disse bøkene ble sortert og kategorisert i bokhandlernes ulike abonnementsordninger. Det er der deres videre skjebne ofte avgjøres. Noen stables i lader, eller brettes ut som bestselgere. Andre er plassert med smale rygger ut på de nederste hyllene. Noen blir ikke hentet fram igjen før på neste års mammutsalg, i forskningsøyemed, eller når det ryddes i bibliotekenes magasiner. Og så er det heldigvis mange – som leses nå og neste år, og året deretter, og noen få blir klassikere.

Litteratur for barn og unge er like uensartet som litteratur for voksne, både når det gjelder sjanger og kvalitet. Barne- og ungdomslitteraturen merkes riktignok med flere navn; dagbokbøker, hestebøker, prinsessebøker, vitsebøker, bildebøker, lettlestbøker, kjærlighet, thriller, grøsser, fantasy, fabel, science fiction, dystopi, humor... og ja, dessverre, stemples fortsatt noen jentebøker eller guttebøker. Juryen har lest seg gjennom alle kategoriene. Vi har ledd, og til og med grått litt, rødmet og rast, kastet bøker i veggen – og kurret i frydefulle grøss.

Juryen, som består av Anne Kristin Lande, Ketil Kolstad, Brit Bildøen, Lars Rune Waage og undertegnede, er en gruppe som samlet har et bredt erfaringsgrunnlag, faglig bakgrunn og skjønn til å lese og vurdere barne- og ungdomsbøker. Vi har gjort våre valg etter nøye vurdering og heftige diskusjoner av til sammen 382 bøker. Vi har nominert 21 bøker. Kåret 8 prisvinnere i 7 ulike kategorier - og delt ut en spesialpris.

Skal vi peke på tendenser i bokåret 2014 så er det klart et stort innslag av debutanter blant årets nominerte. 6 stykker, og av dem står 4 igjen som vinnere! Det er helt spesielt. Vinneren av litteraturprisen er også debutant, med en så sterk og egenartet stemme at hun måtte få litteraturprisen. Hvorfor er debutantene så mange og så sterke nå? Kan det skyldes at Norsk barnebokinstitutt har etablert en forfatterutdanning for skjønnlitterære- og fagbokforfattere? Da juryen konkluderte årets nominasjoner registrerte vi at tre av vinnerne har vært studenter ved instituttets forfatterutdanning, det samme gjelder fire av de andre nominerte. Det er påfallende. Juryen tror det sier noe om det behovet som denne undervisningen fyller. Det er gledelig å registrere at nivået på de uteksaminerte er høy.

Tema for Nordisk barnebokkonferanse i Stavanger nylig, var dystopisk ungdomslitteratur. De negative utopiene, dystopiene, er tungt tilstede i ungdomslitteraturen i 2014: Samfunn etter sammenbruddet, etter miljøkatastrofen, en verden der mennesket er overlatt til seg selv. Sjangeren har røtter tilbake til 1500-tallets utopier, en tradisjon av framtidfabler som brukte fiksjonen som samfunnskritikk - og slik er det i dag også. I den amerikanske formelen er det fellesskapet som truer individet, det er kun i familien individet finner tilhørighet. I de nordiske framtidfablene – aner man håp i fellesskapet.

Vampyrer og zombier florerer fortsatt og spesielt i den oversatte litteraturen, framfor alt i den engelskspråklige. I en nordisk fantasy- og fabellitteratur søker man seg i økende grad til en hjemlig myteverden befolket av tusser og troll.

Juryen er svorne fans av Alexander Løkens *Trollskallen* om fjortenåringen Edvard Frost der vi får være med i hans hasardiøse jakt på trollskallen – bort fra byen og ut på landet. Vi gleder oss over og grøsser av det skrekkelige potensialet som ligger i hjemlige troll.

Årets vinner av debutantprisen, Lise Forfang Grimnes, er en verdig representant for den nordiske fabelen der samtid og fortid knyttes sammen. I *Kaoshjerte* er det huldra som danner det tematiske elementet i en spennende historie om å konfronteres med ubehageligheter i fortiden. Fortellingen er ispedd kjærlighet, voldsomt begjær, fordommer og vennskap. Her går by og land – hand i hand, i en nordisk mytologisk realisme som strekker seg fra Stovner til Åslia, et dalføre nord for Oslo.

I år som i fjor domineres den oversatte litteraturen av serier, hovedsakelig oversatt fra engelsk, og det handler om fantasy og thrillere med sterke innslag av romantikk og sex. Humor og dagbokserier står fortsatt sterkt. Juryen har lest gode spenningsromaner og realistiske romaner i oversettelsene fra de nordiske språk; finsk, færøysk, svensk og dansk. Vi merker en tendens til slurv og dårlig språk i oversettelsene generelt, og tenker det skyldes et stadig økende antall utgivelser og dermed økt tempo i oversettelsesarbeidet.

Årets vinner i kategorien oversettelser gjør skam på dette. Allen Zadoffs thriller *Boy Nobody* er først og fremst en uhyre spennende fortelling, med et originalt og finurlig plot. Språket er, som hovedpersonen, kjapt og effektivt. **Tiril Broch Aakre** har med poetisk presisjon klart å få fram og rendyrke denne stramme og nøytrale, nesten følelseløse fortellerstemmen. Denne utgivelsen viser hvor vellykket det kan bli når man finner fram til de gode bøkene og lar de gode oversetterne ta jobben.

Juryen har med glede og nysgjerrighet lest mange gode fagbøker. Vi har lest om grunnlovsjubileet fra ulike synsvinkler, fått innblikk i sirkus- og polarhistorie og vi har lært å spille sjakk. Verdt å nevne er en bok som "Fra Ungdommen. Et portrett av en generasjon".

En bred billedlagt dokumentasjon av norsk ungdoms høyst ulike hverdager rundt i det ganske land.

De tre nominerte i kategorien fagbok for barn og unge viser spennet i sjangeren.

Vinneren, Stein Erik Lunde, har skrevet en tradisjonell biografi, men med en personlig tilnærming til Alf Prøysen som hadde 100 årsjubileum i 2014. Lunde går tett på forfatteren, visesangeren og radiomannen og gir et fint bilde av en stor kunstner med et broket følelsesliv. Illustrasjonene er spesielt viktige i fagbøkene. **Ragnar Aalbus** karakteristiske retrostil i kropp, klær og landskap, kler teksten og gir biografien om Prøysen en ekstra dimensjon som juryen har bitt seg merke i.

I Stortingets spørretime midt i februar signaliserte kunnskapsministeren at regjeringen skal legge fram en egen lesestrategi for perioden 2015-2019. De ønsker å satse spesifikt på gutter og minoritetsungdom. Det er gledelig. Juryens tips om hva de bør satse på er klar: Sakprosa og tegneserier.

Årets spesialpris går til Bjørn Ousland for polarserien:

NORDOVER med Nansen mot Nordpolen, SYDOVER kappløpet mot Sydpolen, NANSEN over Grønland og AMUNDSSEN gjennom Nordvestpassasjen.

Prisen går til en forfatter og illustratør som genialt kombinerer bildebok, tegneserie og fagbok i en dokumentarisk tegneserie.

I polarserien, utgitt i perioden 2008-2014, tar Bjørn Ousland leseren med på historiske oppdagelsesreiser. Sammen med Nansen sliter vi oss fram mot Nordpolen, og vi følger Amundsen i kappløpet mot Sydpolen. Vi går over Grønland sammen med Nansen og følger Amundsen på hans lange ferd gjennom Nordvestpassasjen.

Polarhistorien i ruter, striper og oppslag treffer opplagt målgruppen barn og ungdom – men når også langt utover, til dem det ellers er vanskelig å nå med teksttung sakprosa.

I boken "Den dokumentariske teikneserien" skriver forsker på visuell kultur, Øyvind Vågnes, – "tegnaserier kan vise det som er så vanskelig å få frem i fotografi eller filmopptak: u håndterlige subjektive erfaringer og opplevelser, minner, følelser, tanker og sanseintrykk."

Bøkene er vanskelige å passe inn i rammen til en tradisjonell kategori som tegneserie eller fagbok. Fortellingene er faglig fundert i tekst så vel som i detaljrike illustrasjoner; av GJØAs seilrigg, av tverrsnittet av skroget på FRAM, eller kartet som viser Nansens rute over Grønland. Her er vakre naturskildringer, og hele faktasider om andre polarekspedisjoner. De billedlagte anekdotene, sirlige konstruksjonstegningene, de illustrerte historiske hendelsene, ordforklaringene og de tekniske detaljene, alt faller på plass i Ouslands utvidete tegneserieformat. Det er prisverdig!

Illustrasjoner i bøker for barn og unge, er nødvendige og viktige. Vi kan ikke understreke det nok. Erna Oslands *Under ein stein, ei bok om små dyr* ville ikke fremkalt frydefulle grøss uten Inger Lise Belsviks illustrasjoner. Illustrasjonene er viktige bidrag til læring, og de trigger vår visuelle hukommelse. Alf Prøysens klassiker *Den grønne votten* ville kanskje ikke fengst nok en generasjon nye lesere uten Øyvind Torseters nye og lydhøre illustrasjoner av snølandskap i blekgul vintersol som får deg til å fryse på hendene.

Årets vinner av illustratørprisen Anna Fiske, er ikke bare en uhyre produktiv illustratør og forfatter med fjorårets egne tre bøker og de tre hun har illustrert for andre. Hun har også illustrert bokbussen Mime til glede for lesere på Osterøy. Anna Fiske setter sin umiskjennelige og særegne klo på bøkene enten det er en tegnordbok, eller det er en ny i myldrebokserien, om havet denne gangen. Barn og unge med ulike leseproblemer har en humoristisk støttespiller i Fiske som forteller at det er greit å klappe noen på skulderen men ikke på rumpa, i *Alle har en bakside*, en utgivelse støttet av Leser søker bok. Tegneserie-romanen *Gruppa* er enestående i sitt slag. Konsept, tekst og illustrasjoner alene borger for en pris. En tegneserieroman som treffer unge og voksne midt i usikkerheten. Alle har et egenverd i Anna Fiskes univers. Bak de rare, såre og sjarmerende figurene med markerte konturer,

hårete bein og talende skråblikk, ligger et bevisst øye for annen kunst og en dyp respekt for medmennesker og andre skapninger.

Årets vinner i kategorien tegneserier er også debutant.

Xue Ting Yang kom fra Kina til Oslo for å studere ved Kunsthøyskolen. Det er utgangspunktet for en vakker, poetisk og drømmelignende fortelling der tema dreier rundt identitet og tilpasning. Hovedpersonen har en usynlig følgesvenn som kan minne om Albert Åbergs «Skybert». Men hos Xue heter han Shi, det kinesiske tegnet for poesi. Strek og formspråk peker mot tegneserieskaperens kulturbakgrunn. Sett med vestlige øyne peker de amorfe figurene mot uttrykk i samtidskunsten. Her er en avsluttet fortelling i hvert oppslag, og flere bevissthetslag i hver historie. De oppleves allmenngyldige og rettet mot så vel ungdom som voksne.

Grenseoppgangen mellom tegneserieroman og bildebok kan være vanskelig å se. Ruter, striper og oppslag finner vi i begge kategorier, men årets bildebokvinner er uten tvil en genuin bildebokskaper. Og det til tross for at hun debutterer i år. **Eli Hovdenak er billedkunster, og nå prisbelønnet bildebokskaper.** I *Øya* lar hun akvarellens vannoppløselige farger inspirere form og innhold i en bildebok der teksten er sparsom og illustrasjonene desto mer talende. Våre fjærkledde venner Bertil og Bettina drar på fisketur, de seiler i fred og ingen fare, men under overflaten lurere uante skapninger. Alt er ikke det det ser ut som. Boka kan leses på flere plan for eksempel over og under vann. Her er humor, glede, spenning og tvetydighet. I en genuin bildebok er det noe for alle. Juryen fremhever også designer Elisabeth Vold Bjones formsikkerhet, og understreker at god design er helt nødvendig for å nå til topps i den visuelle bokverden.

I år som i fjor er det få bøker for mellomtrinnet. Juryen er i så måte svak for Taran Bjørnstads friske og nyskapende *Krokodilletyven*, en rikt illustrert spenningsbok for de yngste leserne. Og likeledes falt vi for Nina Elisabeth Grøntvedts usedvanlig vellykkede norske vri på den angloamerikanske ungdomsdagboken i *Supersommer... eller?*

Men fra første gjennomlesing var juryen samstemte om at **Liv Marit Webergs** debutroman *Jeg blir heldigvis ikke lagt merke til* har noe som gjør det til en bok helt utenom det vanlige. Hovedpersonen i Webergs førstepersonfortelling står fram som meget ualminnelig i sin streben etter å være tilnærmet usynlig. I anstrengelsene med å ikke bli lagt merke til, gjør hun det som forventes av henne, studerer, får seg kjæreste, for å kunne eksistere i lykkelig anonymitet. Men det går ikke helt som hun planlegger. Virkemidlene i Webergs tekst er få, men velvalgte. Med minimalistiske nyanser skildres de ulike stemningene og bevegelsene i hovedpersonens indre liv. Stilen er korthogd med små, aforistiske tekstfragmenter som inneholder tristesser, humor og temmelig mye visdom. Romanen har en vel gjennomført bærekraftig idé. Fulle av engstelse, og gråtkvalt latter, falt juryen pladask for denne morsomme og underfundige teksten som er så kort, men som likevel sier så mye.

Oppsummering

Det står bra til med mye av norsk barnelitteratur. Her er variasjon i teksttyper og i temavalg. Bokormene i juryen har, etter å ha tygget seg gjennom atskillige kilo med litteratur, blitt overbevist om at norske barne- og ungdomsbokforfattere, illustratører, tegnerseriskapere og oversettere holder jevnt, høyt nivå.

Likevel kunne bokormene ønske seg noe mer variasjon i kosten. Med noen få hederlige unntak: Lise Forfang Grimnes' "Kaoshjerte", Ayse Kocas "Yoko Onur – et balleliv" og Camilla Kuhns "Samira og skjelettene" er fremdeles norsk litteratur for barn og ungdom hvit og monokulturell. Det er fremdeles få tekster som retter seg mot lesere fra 8-12 år. Her har titler som *Brune – i fjor* – og *Krokodilletyven – i år* – vist vei og demonstrert at det er fullt mulig å lage svært gode og suksessfulle bøker som henvender seg til de mindre erfarne leserne.

Videre er de episke tekstene fullstendig dominerende, og juryen hadde gjerne sett mer variasjon her også. Det er for få bøker som oversettes til nynorsk – det er bekymringsfullt. I tillegg kommer det ut en forsvinnende liten mengde lyrikk for barn og unge. Det er selvsagt

mulig at juryen ikke har full oversikt her, men at så få forfattere og forlag velger å satse på sjangeren er bare noe juryen kan spekulere i årsakene til. Er den kommersielt uinteressant for forlagene? Er den fremmed for forfatterne? Eller har tradisjonen med dikt for barn og unge svekket seg de senere årene?

Med mye ros – og litt bekymring – avslutter juryen sitt arbeid for 2014. Rødøyet, trollbundet men med et tilfreds smil, legger vi ned bøkene for en kort stund – før vi imøteser et minst like spennende bokår i 2015!

